מנורת המאור — מעלת הביטחון בהקב"ה

לעולם ישען האדם על עושהו, ואל יבטח בבשר ודם, וישים בטחונו בהב"ה. כי הבוטח על בשר ודם, בטחונו הבל וריק, שנא' אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה, תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתונותיו, וכתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו, וכתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא. אבל הבוטח בהב"ה יטה אליו חסדו, שנא' והבוטח בה' חסד יסובבנו, וכתי' ובוטח בה' אשריו, וכתי' ברוך הגבר אשר יבטח בה', והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי. בוא וראה, שכל הבוטח על הב"ה, לא די לו שנעשה רצונו, אלא שהוא עומד בברכה, שנא' ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. ומנין שכל התולה בטחונו בבשר ודם. שלא יעשה רצונו. כך למדנו מיוסף הצדיק, שנחבש י"ב שנה, עשר שנים בבית פוטיפר, ובטח בהב"ה, ונתן אותו לרחמים בעיני אדוניו, שנא' ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח. וכן בתחלה בבית הסוהר, דכתי' ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר, אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו ואשר הוא עושה ה' מצליח. וכיון שבטח בשר המשקים, ואמר לו, כי אם זכרתני אתך, שכחו, ונתעכב בבית הסוהר שתי שנים, עד שחלם פרעה, שנאמ' ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם.

וגרסי' בפסיקתא נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים. את הוא בטחון של כל [בעלי] זרועות, בשמך הם בוטחים מפרשי ימים, בשמך הם בוטחים כל הבריות שבקצוי ארץ, ושבים למזונות ופרנסה.

וגרסי' בבראשית רבה ויהי מקץ שנתים ימים, הה"ד אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה. אל יבטח אדם במעשה אבותיו, אל יאמר ישמעאל, אברהם אבי צדיק הוא והוא מצילני ובזכותו אני נמלט, שנא' אח לא פדה יפדה איש, אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה, אל יבטח במעשה אבותיו. הוי אל תבטחו בנדיבים. ועל מי אתה בוטח, על מעשיך, שנא' אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא, וכתיב נפש עמל עמלה לו. אין אדם אוכל לעתיד אלא ממעשה ידיו, כל אחד ואחד אוכל משלו, שנא' כל עמל האדם לפיהו. לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים וגו'. תצא רוחו ישוב לאדמתו. למה האדם דומה, לנאד שהוא נפוח ומלא רוח ועומד בדרך, ומי שרואה אותו מרחוק מתיירא ממנו, סבור שהוא כלום. [מה עשה, הגיע אצלו וראהו שהוא נאד, ונגע בו ונפל ויצא הרוח שבו שמלאו. אמר אותו האיש, מזה הייתי מתיירא, לא היה בו כלום, אבל הרוח היא המעמדת אותו. כך אמר הב"ה, אין הבשר כלום, שנא'] כל הבשר חציר, אינו עומד אלא [על] הרוח, כנאד הזה, יצאת הרוח ונעשה עפר. הוי תצא רוחו ישוב לאדמתו. אמר הב"ה, אני בראתי את האדם הזה, והוא עומד ומתגאה. בא סנחריב ונתגאה ברוחו, יצאת רוחו אבדו עשתונותיו. רצונכם פרקליט שהוא עומד לעולם, הבטחון בהב"ה, הה"ד בטחו בו בכל עת. שהוא יתברך שמו ברא את השמים ואת הארץ, ואמ' כשם שמתחתי את השמים ורקעתי את הארץ ושמתי גבול לים שלא יעבור, ומעולם שבראתים לא זזו ממקומם, כך כל מי שבוטח בהב"ה אין עזרו פוסק לעולם. לכך הוא אומר אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה' אלהיו, מה כתיב אחריו, עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם וגו'. כל מי שבידיו מעשים טובים, הב"ה הוא משלם לו שכרו באמת, שנא' האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו, ואומר תתן אמת ליעקב. עושה משפט לעשוקים, אלו ישראל, כדא' עשוקים בני ישראל ובני יהודה, והב"ה עושה להם משפט מאומות העולם, שנא' ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל. נותן לחם לרעבים וגו', מי הם הרעבים, זה אליהו זכור לטוב, שהיה רעב והיה הב"ה מאכילו, שנא' ואת העורבים צויתי לכלכלך שם.

והב"ה מזמין מזונותיו של אדם בנחת ובלא צער. ואע"פ שמזונותיו של אדם קשין, כדגרסינן בפ' ערבי פסחים אמ' ר' יוחנן, קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, שנא' לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. אמ' ר' יוחנן, קשין מזונותיו של אדם כיולדה. ביולדה כתיב בעצב תלדי בנים, ובמזונותיו של אדם כתיב בעצבון תאכלנה. א"ר לוי, קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, דבגאולה כתיב המלאך הגואל אותי, מלאך דעלמא, ובמזונותיו של אדם כתיב האלהים הרועה אתי. ר' אלעזר אומ', המשיל הגאולה לפרנסה ואת הפרנסה לגאולה, מה גאולה בכל יום, אף פרנסה בכל יום, מה גאולה פלאין, אף פרנסה פלאין. א"ר שמעון בן לקיש, בשעה שאמ' הב"ה לאדם הראשון וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה, זלגו עיניו דמעות. אמ' לפניו, רבונו של עולם, אני וחמור נאכל באבוס אחד. כיון שאמ' לו בזעת אפיך תאכל לחם, נתקררה דעתו. אמר רב שזבי משום ר' אלעזר בן עזריה, קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, [דכתיב נותן לחם לכל בשר, וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים. אמר ר"א בן עזריה, קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף], שנא' מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו, וכתיב בתריה, ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו. אמ' ר' חמא בר חנינא, קשין מזונותיו של אדם כיום המיתה, דכתי' ולא ימות לשחת, וכתיב בתריה, ואנכי ה' אלהיך רוגע הים. רגע כתי', וכתי' רגע ימותו. והבטחון בהב"ה עקר גדול באמונה וביראה, שכל מי שהוא מאמין בהב"ה הוא בוטח בו ויירא ממנו.

בשלשה דברים יראת הב"ה נכרת באדם. ואלו הן. אחד, השם בטחונו בהב"ה בכל צרכיו ובכל ענייניו. ב' המצדיק עליו את הדין בכל תלאותיו. ג' המפשפש במעשיו ועושה מיד תשובה, ואפי' על עון קל, ואפי' בידו כמה צדקות. ואמרו ראשית יראת השם ית' התקוה, וראשית התקוה התוחלת, וראשית התוחלת צדוק הדין, וראשית צדוק הדין היחוד, שיודה האדם במציאות הב"ה ובאחדותו. ואמ' החכם העשירני בתקותך ולא בכסף ובזהב, ולא אהיה עני מתקותך ועשיר בכסף וזהב. בוא וראה, שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, אינו אוהב אלא למי שאינו מצוי תמיד בביתו, שנא' הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך, ומי שאינן צריכין לו ומי שאינן מטריחין עליו. אבל הב"ה אינו כן, אלא כל מי שישאל מצויין בביתו, הוא יתברך ויתעלה שמו משתבח ומתהלל, שנא' בואו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה, וכל מי שצריכין לו, הוא יתברך שמו מעיד

אותם לבקש ממנו רחמים, כדי שיפיקו רצונו, שנא' כה אמר ה', דרשוני וחיו, ובזמן שאין מטריחין עליו לבקש ממנו צרכם, הוא יתברך שמו כועס ומתרעם מהם, שנא' אותי עזבו מקור מים חיים.

מעשה בעני אחד, שהיה מספר לחבירו דלותו, ומתרעם ומתאונן מעניותו, ובוכה לקשי יומו. אמ' לו חבירו, אתה מתרעם מהב"ה, שהוא יכול לרחם עליך, לבשר ודם שאינו יכול לרחם עליך, וסלקת בטחונך מהב"ה והפסדת ברכה, דכתי' ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו', ואתה עומד בקללה, דכתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם.

ומה טוב ומה נעים הבוטח בהב"ה במזונותיו ובכל עסקיו, ויסלק בטחונו מבשר ודם. קל וחומר מהיונה. כדגרסי' במ' עירובין בפ' עושין פסין, א"ר ירמיה ב"ר אלעאי, מאי דכתי' והנה עלה זית טרף בפיה, אמרה יונה לפני הב"ה, רבונו של עולם, יהיו מזונותי מרורות כזית ויהיו מסורים בידיך, ואל יהיו מתוקין כדבש ויהיו מסורים בידי בשר ודם. מאי משמע, דהאי טרף לישנא דמזוני הוא, שנא' הטריפני לחם חוקי. אבל מי שאינו בוטח בהב"ה, ותולה בטחונו בבשר ודם, ומצפה לשולחן חבירו, ואפי' אוכל עליו כל מעדנים שבעולם, נוח לו שלא נברא ולא יצא לאויר העולם. וטוב לו להיות נשכר לחפור או לטחון, או לעשות שום מלאכה, ויפרנס עצמו בפרוסה של שעורים, מלאכול על שולחן חבירו פסיוני. ולפי' אמ' שלמה בין תבין את אשר לפניך, ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה, וכתי' פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים, וכתי' אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כוזבים. שאלו לחכם אחד ואמרו לו, איזה דבר שהוא מר ממות. אמ' להם, שלשה דברים הם קשים ממות. ואלו הן. [א'] המצפה לשולחן חבירו. ב' מי שהיה יקר ונקלה כבודו. ג' מי שהיה עשיר ונתדלדל ונצטרך לבריות. אמרו לו, אי זה מר משלשתן. אמ' להם, המצפה לשולחן חבירו. וגרסי' במ' יום טוב בפרק המביא כדי יין, אמ' רב ענן בר' אבא אמ' רב, כל המצפה לשולחן חבירו עולם חשוך כנגדו, שנא' נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חושך. רב חסדא אמר, חייו אינם חיים. ת"ר שלשה אין חייהם חיים, המצפה לשולחן חבירו, ומי שאשתו מושלת עליו, ומי שייסורין מושלים בגופו. ויש אומרים, מי שאין לו אלא חלוק אחד.

והבטחון בהב"ה מדה טובה אין למעלה ממנה, מפני שמודה במציאותו ובהשגחתו ובהשפעת טובו על בריותיו. אבל המסלק בטחונו מהב"ה, ובוטח בחכמתו או בעשרו או בגבורתו או בקרוביו, מסלק הב"ה אותן הדברים שהיה בוטח בהן. שהבוטח באחר זולתו, הוא בוטח על תוהו ושוא והבל, שאין בו ממש. הבוטח בחכמתו, ומסלק בטחונו מהב"ה, הב"ה מסלק ממנו החכמה, שנא' לוכד חכמים בערמם, ולא תעשינה ידיהם תושיה, וכתי' ועצת נפתלים נמהרה, וכתי' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. הבוטח בעושרו הב"ה מאבד ממנו העושר, שנא' הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו, וכתי' עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו, וכתי' התעיף עיניך בו ואינו כי עשה יעשה לו כנפים וגו', וכתי' עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל, וכתיב ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, או מסלק הב"ה ממנו הנאת הממון, כגון שיבואו על אותו האיש חלאים רעים ונאמנים וייסורין, ולא יכול ליהנות מנכסיו, שנא' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. הבוטח בגבורתו, הב"ה מסלק הגבורה ממנו, כי הגבורים כאין וכאפס הם לפני הב"ה, [שנא'] ולא מצאו [כל] אנשי חיל ידיהם, וכתי' ושבתי וראיתי תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה, וכתיב כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. הבוטח בקרוביו, הב"ה מסלק אותם ממנו, שנא' אח לא פדה יפדה איש וגו'. ושלשה דברים מאלו הארבעה שאמרתי נאמרו בפסוק אחד, והם החכמה והגבורה והעושר, דכתי' כה אמר ה' אל יתהלל החכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו'.

אבל הבוטח בהב"ה ומסלק בטחונו מאלו הדברים שאמרתי, לא די לו שיעשה הב"ה רצונו, ועומד בברכה, אלא חונן אותו אלו הארבעה דברים שאמרתי. כיצד, אם אינו חכם, הב"ה מחכים אותו, שנא' אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. אם אינו גבור, הב"ה מחזיק בידו ומאמץ את לבבו, שנא' וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע, וכתיב ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת על כל הארץ וגו', וכתיב ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני נאם ה' להצילך, וכתי' אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא, וכתיב כשמיר חזק מצור, וכתיב כי ה' אלהיך נותן לך כח לעשות חיל וגו'. אם אינו עשיר, הב"ה מעשירו, שנא' ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, וכתי' מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם וגו', וכתי' שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם. ואם הוא בארץ אחרת, מובדל מקרוביו, הב"ה מקרב אותו, שנא' שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנותיך על צד תאמנה.

ומי שהוא בוטח בהב"ה, אע"פ שיראה שמקיפין אותו הצרות, ונתדלדל, והעניות והדלות לוחצין אותו, יצדיק עליו את הדין, וישמח במה שנתן לו הב"ה. ויחשוב בלבו ויאמר, הב"ה בראני יש מאין, וזימן לי מזונותי בבטן אמי, שנא' עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה, וגזר עלי ויצאתי לאויר העולם בזמן ידוע, לא קודם לכן ולא אחר לכן, ולאחר שיצאתי לאויר העולם זימן לי חמאה וחלב לינק משדי אמי, שנא' כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי, וזימן לי פרנסתי מעודי עד היום הזה, לא כפי מעשי אלא כיד אלהי הטובה עלי. ואם נתעכבו לי עתה מזונותי, ואין ידי משגת פרנסתי בפשעי, הב"ה, שבראני וכלכלני מנעורי עד היום הזה, הוא מייסר אותי באהבה, ולטובתי נתעכבו מזונותי, ואני שמח בחלקי ובמה שגזר עלי אלהי יתברך שמו, ולו לבדו אני מודה ומשבח על מה שקראני עד עתה ועל מה שעתיד לקרות אותי מכאן ואילך, ולא נתעוה דברי אלא על כובד חטאי, והב"ה אם הוא עתה כועס עלי על רוב פשעי, כרגע מתמלא רחמים ומרחם עלי. כדגרסינן במדרש מתוך כעס רצון, ומתוך אפלה אורה, ומתוך רוגז רחמים, ומתוך צרה רווחה, ומתוך ריחוק קירוב, ומתוך נפילה קימה. מתוך כעס רצון, שנא' הרף ממני ואשמידם, מה כתיב בתריה, וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. מתוך אפילה אורה, דכתיב כי אשב בחושך ה' אור לי. מתוך רוגז רחמים, דכתיב ברוגז רחם תזכור. מתוך צרה רווחה, דכתיב עת צרה היא ליעקב וממנה יושע. במקום ריחוק קירוב, שנא' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. מתוך נפילה קימה, דכתי' כי שבע יפול צדיק וקם.